

Markerwaard, bedreiging voor cultuurhistorische monumenten

DOOR JURJEN KEUNING*

In Enkhuizen, Hoorn, Edam, Volendam, Monnickendam en Marken maakt men zich steeds meer zorgen over de plannen om een Markerwaardpolder aan te leggen. Een dijk aan de horizon van de vergezichten over het water vanuit deze plaatsen is geen verfraaiing van het uitzicht. Een blauwalgenbloei in de na aanleg van de polder ontstane westelijke randmeren is nadelig voor de recreatie. Achteruitgang van de beroepsvisserij betekent minder werkgelegenheid, een voor deze plaatsen karakteristieke bedrijfstak wordt bedreigd.

Het meest bezorgd is men echter over mogelijke scheuren in de huizen en verzakkingen als gevolg van het droogmalen en het droog houden van de Markerwaard. Zorgen die tot nu toe weinig gehoor vinden bij de rijksoverheid, een recente brief van minister Brinkman uitgezonderd. In deze brief wees de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur zijn collega van Verkeer en Waterstaat op de veelheid aan cultuurhistorische waarden in de Noordhollandse kuststrook langs het Markermeer. Enkhuizen, Hoorn, Edam, Monnickendam en Marken zijn in het kader van de Monumentenwet aangewezen als beschermd stads- en dorpsgezicht. Totaal gaat het in de beschermde stads- en dorpsgezichten om ca. 8000 panden. Buiten deze beschermde gebieden zijn in de kuststrook nog ruim 100 objecten, waaronder 20 kerkgebouwen als monument geregistreerd.

Actievoering van de Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer bij de vuurtoren van Marken, het z.g. Paard foto: Hans van Weel, Alkmaar.

INPOLDERINGSPLANNEN

In 1972 werd het plan tot aanleg van een Markerwaardpolder door de regering ter discussie gesteld. De Zuiderzeecommissie gaf in meerderheid het advies om de polder aan te leggen. De Raad van de Waterstaat steunde unaniem het meerderheidsadvies. In 1980 kwam het toenmalige kabinet met een zogenaamd beleidsvoornemen waarin werd voorgesteld de inpolderingsplannen door te laten gaan. Dit beleidsvoornemen doorloopt de procedure van de planologische kernbeslissing (pkb). Tijdens de pkb-procedure sprak een zeer ruime meerderheid van de insprekers zich uit tegen aanleg van de polder. De Raad van advies voor de ruimtelijke ordening kwam in 1982 met een verdeeld advies. De kleinst mogelijke meerderheid was vóór aanleg, de rest onthield zich van stemming, was tegen, of wilde op dit moment de polder niet aanleggen. De uiteindelijke regeringsbeslissing wordt dit jaar verwacht, daarna komt de Tweede Kamer nog aan het woord. Hoe de uiteindelijke beslissing zal uitvallen is niet te voorspellen. In de publiciteit zetten sommige ministers kritische kanttekeningen bij de inpolderingsplannen, terwijl andere zeggen dat ze voor zijn, mits aan een aantal stringente voorwaarden wordt voldaan. De verkiezingsprogramma's opgesteld voor de jongste kamerverkiezingen brengen ook geen absolute duidelijkheid. De regeringspartijen nemen geen uitdrukkelijk standpunt voor of tegen in, terwijl de twee grootste oppositiepartijen zich in hun verkiezingsprogramma's tegen de Markerwaardpolder hebben uitgesproken.

Tegenstanders van de polder wijzen op het internationale belang van het Markermeer

voor de trekvogels, en de nadelen van de polder voor de beroepsvisserij, de cultuurhistorische waarden en de recreatie. Voorstanders van de polder wijzen op de landbouwproductie in de nieuwe polder en de werkgelegenheid.

INKLINKING BODEM

In de adviezen over de Markerwaard is steeds – zij het marginaal – aandacht besteed aan de daling van de bodem in het aangrenzende Noordhollands gebied.

De Raad van de Waterstaat stelde in 1976 dat de nadelige effecten door veranderingen in het grondwaterregiem als gevolg van de aanleg van de Markerwaard waarschijnlijk beperkt zullen zijn. Wel achtte de Raad het gewenst 'de geohydrologische gevolgen nauwlettend te signaleren en voor het geval tegenmaatregelen noodzakelijk worden geacht, nadere voorzieningen (bijvoorbeeld infiltratiesleuven of persputten) voor toepassing gereed te hebben'. In 1980 werd in het regeringsvoornemen over deze zaak opgemerkt: 'Omtrent de geohydrologische gevolgen van het oude land kan eveneens worden verwezen naar het rapport van de Raad van de Waterstaat. Hoewel deze gevolgen naar verwachting gering zullen zijn, zullen eventuele schadelijke effecten op passende wijze moeten worden gecompenseerd.'

In de inspraak van de pkb-procedure werd er, o.m. door gemeenten gelegen aan de Noordhollandse Markermeerkust, gewezen op de te verwachten bodemdaling ten gevolge van de drooglegging van de Markerwaard. Men was er niet gerust op dat de schade gering zou zijn. Zo wees een in opdracht van de gemeente Hoorn uitgevoerd onderzoek uit dat aanleg van de Markerwaard wel degelijk zou kunnen leiden tot verzakkingen van bodem en gebouwen.

ONDERZOEKSRESULTATEN

Begin 1983 kwamen de Rijkswaterstaat en de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders met de resultaten van een omvangrijk onderzoek naar buiten. Het uit een twintigtal deelstudies bestaande onderzoek wijst uit dat de geohydrologische gevolgen zeker niet gering zijn. Berekend is dat de schade aan gebouwen e.d. tussen de 500 en 1100 miljoen gulden zal bedragen (prijsspeil 1981). Deze schade zou echter kunnen worden voorkomen door het nemen van bepaalde tegenmaatregelen. Wij komen hier later op terug. Waarom gaat de bodem in aangrenzende gebieden dalen bij aanleg van de polder? Door het droogmaken en droog houden van de Markerwaardpolder wordt grondwater onttrokken aan het gebied rond de Markerwaard. Omdat de bodem van de te vormen westelijke randmeren bestaat uit een vrij dikke, slecht doorlatende kleilaag is de aanvulling vanuit die randmeren gering. Aanleg van de Markerwaardpolder leidt daarom tot een daling van de stijghoogte van het diepe

* Ir. J. Keuning is medewerker voor waterzaken bij de Stichting Milieu, Edam-Enkhuizen.

grondwater in Noord-Holland en dat leidt weer tot inklinking van de aanwezige klei- en veenlagen.

De grootste stijghoogtedalingen worden verwacht in de kustgebieden van zuidelijk West-Friesland en nabij Edam-Voldendam (1,25 m).

Landinwaarts nemen de stijghoogtedalingen geleidelijk af tot ca. 0,25 m op 5 à 10 km uit de kust.

De grootste zettingen van de bodem, 17-12 cm, worden voorspeld voor het gebied direct ten noorden van Volendam en in de omgeving van Wijdenes. Op 3 à 5 km afstand van de kust zijn de zettingen berekend van 2-5 cm, op Marken van 5-11 cm.

De schade die aan landbouw en natuur zal worden toegebracht is volgens de onderzoeken gering. Anders ligt het bij de schade die zal worden toegebracht aan de bebouwing en infrastructuur.

De zakking van gebouwen hangt sterk af van de fundering. De grootte van de zakking van houten funderingspalen blijkt te variëren van 20 tot 60% van de bodemdaling. Betonnen funderingspalen zullen, volgens het onderzoek, slechts enkele millimeters zakken (0-5% van de omringende bodemdaling). Duidelijk is dat de bodem op een andere wijze zakt dan de gebouwen. Ongelijke zakkingen zowel van bodem als van gebouwen zijn, gezien de ongelijkmatige opbouw van de bodem, zeker te verwachten. Daarnaast zullen aansluitingen van b.v. riolering en waterleiding onder druk komen te staan en mogelijk worden verbroken. *De totale schade wordt in het onderzoek geraamd op een bedrag tussen de 500 en 1100 miljoen gulden.*

TEGENMAATREGELLEN

Uitgangspunt bij de door de Rijkswaterstaat onderzochte tegenmaatregelen is dat de stijghoogtedalingen van het diepe grondwater in de Noordhollandse kuststrook in principe volledig worden tegengegaan. Als meest aantrekkelijke tegenmaatregel is naar voren gekomen het infiltreren via persputten van gezuiverd oppervlaktewater in de bodem. Daarbij wordt gedacht aan het plaatsen van 215 persputten in de Noordhollandse kuststrook. Via deze putten wordt dan jaarlijks 39 miljoen m³ water tot op 200 meter in de bodem gebracht.

De investeringen in leidingen, analysebekken, zuiveringsinstallatie en persputten bedragen volgens een globale schatting 160 miljoen gulden. De kosten van exploitatie,

onderhoud en vervanging worden globaal geraamd op 15 miljoen gulden per jaar.

Opvallend is dat in sommige recente rapporten van Rijkswaterstaat en de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders niet wordt uitgegaan van permanente infiltratie, maar van tijdelijke infiltratie. Hierbij wordt gedacht aan het gedurende 30 jaar in de bodem pompen van een afnemende hoeveelheid water. De kosten van deze tijdelijke maatregel zijn opgenomen in het door genoemde rijksdiensten onlangs uitgebrachte rapport 'Economische Analyse van de ontwikkelingen van het Markerwaardgebied'. Gedurende de in deze Markerwaardbegroting beschouwde 50 jaar kost de 30 jaar durende infiltratie 422 miljoen gulden (excl. rente, grondaankoop, zakelijk recht). Bij permanente infiltratie zou deze begrotingspost 805 miljoen gulden bedragen.

Is de tijdelijke infiltratie, waarvan in de economische analyse wordt uitgegaan, even effectief als de in het uitgebreide onderzoek voorgestelde permanente infiltratie?

TIJDELIJKE INFILTRATIE GEEN OPLOSSING

Tijdelijke infiltratie zal bodemdaling niet voorkomen, het zal alleen tot gevolg hebben dat de bodem langzamer daalt dan wanneer geen tegenmaatregelen worden genomen. De uiteindelijke bodemdaling zal echter dezelfde zijn. Merkwaardig is dat er in het uitgevoerde onderzoek geen deelonderzoek is gedaan naar de effectiviteit van de tijdelijke infiltratie. Deze tijdelijke infiltratie gedurende 30 jaar is zelfs geheel buiten het onderzoek gehouden. In het samenvattend onderzoeksrapport wordt in de conclusies vermeld "De tegenmaatregel 'langzame daling van de stijghoogte van het grondwater' moet vooralsnog als minder aantrekkelijk worden aangemerkt dan bovengenoemde voorzieningen. Een belangrijke factor hierbij is het feit dat thans zeer weinig kennis voorhanden is om aan te geven wat het verband is tussen schade aan bebouwing en infrastructuur en de snelheid van de zettingen."

Het laatste deelonderzoek meldt in zijn conclusies:

"Met betrekking tot de duur van de eventueel te treffen tegenmaatregelen is nader onderzoek nodig om te bezien of en in welk tempo de infiltratiehoeveelheid kan worden vermindert zodat (rest)schade aan bebouwing en infrastructuur minimaal blijft."

Kortom, de in de Markerwaardbegroting voorgestelde tijdelijke infiltratie is niet geba-

seerd op een degelijk onderzoek. Sterker nog: in het samenvattend onderzoeksrapport wordt twijfel uitgesproken over de effectiviteit van deze relatief goedkope variant. In de Markerwaardbegroting gaan de twee Rijksdiensten er kennelijk vanuit dat de tijdelijke infiltratie wel afdoende is. In de 'Economische Analyse' is namelijk geen post voor schadevergoeding opgenomen. Er wordt op deze wijze wel op een zeer vreemde wijze omgesprongen met de bedreigde cultuurhistorische waarden en met de belangen van eigenaren, bewoners en gemeenten.

SCHADEVERGOEDING

Tot nu toe zijn er, ondanks herhaald aandringen van o.m. de betrokken gemeenten, door het Rijk geen concrete toezeggingen gedaan voor een schadevergoedingsregeling. Gemeenten hebben particulieren daarom oproepen via een aangetekende brief het Rijk aansprakelijk te stellen voor schade aan eigendommen die door aanleg van de Markerwaard zal worden geleden. Zij hebben geen of een weinig zeggend antwoord gekregen.

Mocht onverhoopt tot aanleg van de Markerwaardpolder worden besloten dan is een goede schadevergoedingsregeling zeker noodzakelijk. In zo'n regeling moet ook rekening worden gehouden met het feit dat het in vele gevallen moeilijk zal zijn het onomstotelijke bewijs te leveren dat een scheur in de muur of een gesprongen rioolaansluiting door de Markerwaard is veroorzaakt. Omkering van de bewijslast moet daarom een onderdeel vormen van een schadevergoedingsregeling. Kosten voor het voor de inpoldering opnemen van gebouwen moeten uiteraard niet voor rekening van gemeenten of particuliere eigenaren komen, maar uit de Markerwaardbegroting worden betaald. Er moeten, mogelijk via het aanleggen van een fonds, garanties zijn dat schade inderdaad kan worden uitbetaald. Een dergelijke regeling moet, mogelijk in de vorm van een Markerwaardschadewet, indien de regering zou voorstellen de polder aan te leggen, worden gepresenteerd samen met het inpolderingsvoorstel.

Beter nog dan goede tegenmaatregelen en een waterdichte Markerwaardschadewet is een beslissing de Markerwaard helemaal niet aan te leggen. De cultuurhistorische waardevolle oude Zuiderzeemplaatsen blijven dan aan ruim water liggen; visserij, recreatie en natuur kunnen zich in harmonie ontwikkelen zonder dat cultuurhistorische waarden geweld wordt gedaan en de in en buiten de plaatsen aanwezige monumenten zullen blijven behouden.

Het zo karakteristieke silhouet van de kust van Noord-Holland dat door mogelijke inpoldering zal worden bedreigd foto: Rijksmuseum 'Zuiderzeemuseum,' Enkhuizen.